

tárgy: Az «Examen p. le grade d. licencié en sciences sociales tárgyai: 1. a nemzetgazdaságtani elméletek történeti kifejlődése; 2. nemzetgazdaságtan; 3. magánjog összehasonlító alapon; 4. munkásügyi törvényhozás összehasonlító alapon; 5. pénzügytan; 6. két szabadon választott tárgy. Végül a rendelet még különösen hangsúlyozza a seminariumok előnyeit, melyekben «a tanuló a tanárral együtt dolgozva, az önálló buvárkodásnak jó módszerét sajátíthatja el.»

N.

* * *

*Levél a francia felsőbb közoktatásról.*¹

Páris. 1893. nov.

November 6-án volt a faculté des lettres conferentiáinak, az intézet e kiegészítő, a coursok mellette zártabb jellegű intézményének megnyitó ünnepélye. Az irodalomtörténész Petit de Julleville és a historikus Lavisse olvasták fel e czélra készített beszédeiket; mind a két discours-t rendkívül figyelemreméltónak tartom; ha nem is feltétlenül, absolut értéküket tekintve, minden kétségen kívül az összehasonlító metodologus szempontjából, a ki a tudományos fejlődés néhány érdekes mozzanatával találkozik e helyen.

Franciaországban a fejlődés nem volt normalis, sőt mondhatnók, annak egyenes ellentéte. Megjegyzésemet a humaniorák ama széles körére nézve teszem meg, melyeket philosophiai, philologiai és történeti disciplinákra oszt fel az itteni tudós világ is. Mind a három alosztálynál (ezen osztályozás jogosultságáról most nem kívánok beszélni) az egyedül lehetséges út a concretumtól az abstractumhoz, a maga elzárkozottságában megállapított factumtól az általános vagy legalább is általánosabb igazsághoz vezet; az egyedül lehetséges, mondom, ha a tudomány tudomány akar maradni, ha nem a képzelet tárgyává, nem művészté válik át saját természetének megtagadásával. E különbségtétel, e merev válaszfal felállítása tudomány és művészet között mai nap már nagyon currans; talán túlzásoktól sem egészen ment: a tudo-

¹ E levél nem egyszerűen alkalmi bejelentés. Vártam publicálásával, míg tapasztalataim mind inkább és inkább igazat adtak ama reflexióknak, melyeket a szóban levő beszédekhez fűztem.

mánynak a művészet eszközeire bizonynyal szüksége van, habár sohasem oly mértékben, mely az ideális tudományoknak, a «szép, jó és hasznos» disciplináinak művészet nevet adni jogosítana fel.

A francziák mindig nagy mesterei voltak a formának; ha ez igaz egész általánosságban, nem kevésbé igaz gondolataink rendszeresítését, azután szűkebb formáját, a nyelvet illetőleg. Igazi mindazon előnyökkel és hátrányokkal, melyeket a formalismus a tudomány terén természetszerűen magában rejt.¹ A művészet constitutív elemét hozta a tudomány körébe, s ki tagadhatná, hogy ennek egy bizonyos mértékére jogosultsága van? De a túltengés kikerülhetetlen eredményekép a tudást helyettesíteni kívánta, s ki ne látná ennek a cserének veszedelmeit?

Ez ott sem történhetett másként, a hol a képzelet sokkal eredetibb munkásságával, a gondolatok inventiójával van dolgunk. Nagy történeti példák készítenek a belátásra, hogy a tudomány legfontosabb vívmányainál a művész előzte meg a tudóst; ez igazságot túlságos egyoldalúsággal a nagy természeti ismeretekre szokás szorítani, s az életbevágóbb erkölcsi igazságok nem ugyanazon az úton kerültek felszínre? De az igazság rectificatiót igényel, habár utólagos is legyen az, s ha a képzeletnek az előőrs munkásságát megengedjük is, a tudomány terén nem az ő fegyvereivel vívjuk ki a döntő ütközetet. Ezt különösen szem előtt kell tartanunk ama legközönségesebb s azért legveszedelmesebb eseteknél, a hol a gondolat a kifejezés segítségével jut látszólagos eredetiségéhez.

A képzelet e formális munkásságában a francia tudomány két fontos jellege találja meg magyarázatát: a kérdések általánosabb felfogása és a népszerűsítési hajlam. Látszólag ellentétes tulajdonok; mindkettő egynehány magyarázó szót igényel, hogy forrásuk közösségét megérteni képesek legyünk.

A képzeletnek adott nagyobb szerep egész természetesen nem a tudomány minutiósáiban keres megfelelő színpadot; ehhez a tágabbterű, szabadabb mozgást biztosító általános jobban illik. Nem a tudományos objectumok megválasztásáról van itt csupán

¹ Még ott is, a hol a nagyranőtt tudományos érzék valaminek belső tartalmát, lényegét megváltoztatta, magát a külső czégerért, a nevet kénytelen volt érintetlenül hagyni: az éloquence graeque, latine, française még mindig ott szerepelnek az egyetemi cours-ok nevei között.

szó; a legcsekélyebb tárgyak is az összeséggel való egybefüggésről tesznek tanuságot a képzelet előtt. Ez a tudomány philosphiáját teremti meg, a legnagyobbat és eredményeiben leggazdagabbat: mindenben mindent megtaláltunk. Persze alkalmazása épp oly erős hibákat, mint erényeket tüntethet fel, különösen ott, a hol a concretum ismerete nem előzi meg a nem kevésbé realis nagy kapcsolatok kutatását.

A képzelet e helyen kínálkozó túlkapásait, a ködösben elveszését részben saját magának, gondolatban és nyelvben megnyilatkozó formaérzékének kell ellensúlyoznia. Ez megteremti azt a tudományos rendszeresítést, a mely legprimitivebb alapjaiban hibás lehet, de legalább átlátszó, világos; megteremti azt a nyelvet, a mely, ha nem tudományos, bizonyára érthető. Sőt ennél is több: popularis; tetszetős képeivel, tropusaival nemcsak könnyen felfoghatóvá, de kedvessé is tudja varázsolni a száraz abstractumot; ha előbb a tényekből mesét szőtt, most a mesét szépen adja elő.

S a tudás e feltételek mellett jogosan appellál az általános érdeklődésre, jogosan kíván népszerű lenni. A mint a tudományban a képzelet számára nagyobb terrenumot biztosítunk, megszűnünk a kasztszerű tudás művelői lenni; a képzelet egyéni tulajdon, egyforma módon nyilatkozik meg valamennyiünk előtt; a művész csak az összeségben találja fel igaz auditoriumát.

*

Korántsem akarom azt állítani, hogy e szavakkal az egész francia tudományosságot a maga alapjára vezettem vissza, a mi nek segítségével ismét könnyű dolog, hogy a tudomány lényegéről bárki is fogalmat szerezzen magának. Túloztam, vagy helyesebben egyoldalúlag mutattam ki a művészet ama constitutív eszközének hátrányait, melylyel annál óvatosabban kell bánnunk, mennél kevésbé tettünk minden tudás első követelményének, a rendelkezésre álló anyag fixirozásának eleget.

Franciaország bizonyára nem mindenben tett eleget; hogy a gyakran hallott, de feltétlenül szerencsés hasonlattal éljek: itt-ott a levegőbe épített; belátja, beismeri mulasztását, s a legcompetensebb helyeken, a felsőbb oktatásra szánt iskolákban iparkodik e hibát kireparálni.

E mozgalom, mely háborút indított a széles látókörű, de gyakran felületes tudós munkásságnak, mely mélyebb alpra kívánta ismereteinket fektetni, mint ez a népszerűsített tudásnál egyáltalán lehetséges, nem egészen új mozgalom. Neki köszönheti létét az École des hautes études, mely philologia-történeti s vallás-ismereti sectióiban oly szépen megfelel hivatásának, neki a szóban forgó s tíz évvel ezelőtt kezdeményezett conferenciái, melyek Petit de Juleville szavai szerint egy új s eddig ismeretlen személyyel, a l'étudiant és lettres-kel, a szakszerű tanárjelölttel gyarapították a Sorbonnet.

Mindenesetre sok fáradságba került, míg a francia felsőbb közoktatás, vagy a kérdésnek tágabb keretet adva, a francia tudomány e pontig eljuthatott; ha a symptomák nem csálnak egészen, még mindig a kezdet nehézségeivel küzd. Voltak egyetemem magas niveaun álló, több-kevesebb tudománynyal, de az általányszempontok és kapcsolatok folytonos figyelembevételével elmondott discours-jai, megvannak még mai napság is; mert egy tudni és ismerni vágyó nagy hallgató közönség kívánságait elégitették ki, a mely hallgatóságot arra, foglalkozásra, sőt nemre való tekintet nélkül a francia nemzet maga tette ki. Majd nagy sociális változások után beállott első sorban az egyetemekhez intézett praktikus követelmény: e nemzetnek nevelőket, tanárokat adni. Az egyetekem átvették a megbizatást, ősrégi feladatokat, s ezzel együtt azon terheket, melyek súlyát érzik, de melyektől a mai napig sem tudtak szabadulni; a tudomány szabad terjesztői mellett a szó szoros értelmében megkötött instructorokká kellett lenniök. Csak a ki ismeri a francia felsőbb közoktatás szigorúan meghatározott, kérdéseiben előre kijelölt hat, részben minden három esztendőben, részben évenkint változó vizsgarendjét, csak az tudja megítélni, hogy az egyetemi tanárok a pensumhoz kötött, «praktikus» működése, Lavisse találó szavai szerint a középiskolázás e folytatása az igaz tudomány szempontjából mit jelent. A kérdést csak mellékesen érintem; bizonyára a legfőbb ok — csak egy pillantást kell vetnünk a megnyitó-beszédek energikus támadásaira — hogy a francia tudomány solid, kritikai alapját olyan nehezen képes megvetni.

Bennünket a beszédeknek ez utóbbi pontra vonatkozó passusai érdekelnek most első sorban. Ezt tartotta szemei előtt Petit de Juleville amaz általános követelményével, hogy a tudományos

foglalkozás minden egyéni kényszert, minden tutoroskodást nélkülözzön; alapját vetette meg vele Lavisse fejtegetéseinek, megjelölte azt a felfogást, azt a tudományos légkört, melyben ennek ideái — régi, majdnem trivialis ideák — egyedül prosperálhatnak. Rövidek lehetünk: Lavisse minden tudomány alapjának, első kötelességének védőbeszédét mondotta el. Utalt az együttműködés szükségére; utalt a lassú, de kitartó kutatás nagy vívmányaira: a tudománynak nemcsak a geniek tehetnek szolgálatokat. Hivatkozott a történeti kritika nagy mestereire, a német tudósokra, s elősorolta a francia modern történetírás épp e helyen mutatkozó hiányait: történetet nem lehet kritikai kiadások nélkül megírni. Igaz, a tudomány végső feladata «az ember» megismerése, de oda csak ezen az úton juthatunk el.

A ki a conferentiák megnyitásán kihirdetett rendkívüli s főleg bibliographikus előadásokról tudomást szerzett, vagy ezek közül egynehányon jelen is volt, La Marthától végig hallgatta azokat az elegiumokat, melyekkel a német hangyaszorgalom productumait eldicsérte, vagy ha azonkívül Hauvette bevezető előadásain a görög philologia segédeszközeinek elsorolását figyelemmel kísérte, vagy Seignobos thesisét, hogy a történeti factumok magukban véve philosophiát nem postulálnak: az világosan látja, hogy a francia közoktatás és tudomány egy eddig negligált, de elsőrangú követelménynek kíván eleget tenni, azzal a mohósággal és erélylyel, melyet csak részben magyaráz meg az a körülmény, hogy szavait kezdőkhöz intézi (hisz a tudományos kutatás egész sorozatán fönn akarja e methodust tartani), de melynek indítóokait másutt, a hibás multtal való öntudatos szembeszállásban kell keresnünk.

Csak sajnálni lehet, hogy a francia közoktatás és tudomány ez evolutión még nem ment keresztül; hogy minden tudomány alapjáról régóta nem szerevén meg az adaequat fogalmat, nem is teremtetten meg azt a biztos basist, mely ugyan feszélyező összmunkálkodást s a legminutiosusabb részletezést feltételezi, de a melynek segítségével emelkedhetik csak az egyéni leg kitűnő igazán nagygyá. Mert a tudomány sem képez kivételt amaz általános sociologikus törvény alól, mely a haladást az egyetértésben postulálja; idővel úgyis eltérbe kell lépnie azon értékdifferentiatióknak, mely munkás és «művész» műveletei között különbséget tesz. Nem csupán a külső formát értem itt

művészet alatt, hanem az alakítás mindazon kellékeit, melyeket általános bevezetésként már is érintettem, s melyek — joggal alkalmazva — oly szoros összefüggésben vannak ama teljesen a tudomány körébe eső törekvéssel, az okozati kapcsolatok ki-merítő, a magyarázandó körül csoportosított kutatásával.

Hogy a francziák nem csekély képességgel bírnak e feladatnak megfelelni, s a névre érdemes tudományt teremteni, azt már is láttuk. S e pontra — ha csak tőlem függ — még gyakran visszatérek.¹

Dr. Hornyánszky Gyula.

¹ Szívesen látjuk.

Szerk.

ATHENAEUM

PHILOSOPHIAI ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

*

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

MÁSODIK ÉVFOLYAM

F 1922/23 - 140.
ELSŐ SZÁM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1893.